

بررسی ظرفیت‌های صادراتی ایران به قزاقستان

در این مقاله به ظرفیت‌های تبادل تجاری بین ایران و قزاقستان در حوزه‌های گوناگون می‌پردازیم.

مقدمه

قزاقستان یکی از کشورهای آسیای مرکزی است که پس از فروپاشی شوروی در سال ۱۹۹۱، استقلال یافت. حکومت قزاقستان دموکراتیک و از نوع جمهوری ریاستی است. پایتخت این کشور در سال ۱۹۹۸ از آلماتی در جنوب که بزرگترین شهر کشور است به شهر آستانه در شمال قزاقستان منتقل شد؛ شهری که پس از استعفای غیرمنتظره نورسلطان نظربایف، رئیس جمهور سابق این کشور از قدرت در مارس ۲۰۱۹ از آستانه به نورسلطان تغییر نام داد. قزاقستان با کشورهای نظیر روسیه، چین، قرقیزستان، ازبکستان و ترکمنستان همسایه است و از جنوب به دریای خزر نیز راه دارد و از این نظر، بزرگترین کشور محصور در خشکی دنیا محسوب می‌شود. مطابق جدیدترین آمارها، جمعیت این کشور حدود ۱۹ میلیون نفر است. قزاقستان کشوری چندقومیتی است و قزاق‌ها حدود ۶۳ درصد ساکنان آن را تشکیل می‌دهند. ۲۳۷ درصد مردم این کشور روس و بقیه ازبک، اوکراینی، اویغور، و غیره هستند. دین ۷۰ درصد از مردم اسلام و دین بقیه ساکنان مسیحیت است. قزاقستان در مقطع فروپاشی شوروی در میان کشورهای مستقل مشترک المنافع، تنها جمهوری ای بود که نژاد اصلی آن یعنی قزاق‌ها خود در اقلیت قرار دارند. (چیزی حدود ۴۴٪ کل جمعیت)، در حالی که روس‌ها بزرگترین اقلیت قومی این جمهوری هستند. اکنون این آمار نزدیک به ۷۰٪ جمعیت رسیده است.

وجه تسمیه قوم قزاق، جنگجو بودن و کوچ فراوان این مردمان بوده است و همواره در طوفان‌های سیاسی و نزاعی آسیای مرکزی نقش پررنگی را داشته است. این نام همواره با قرقیزها پیوند خورده است و هر دو قوم از اقوام قدرتمند ترک می‌باشند. (۱)

قزاق‌های ایران گروهی از قزاق‌ها هستند که در اوایل قرن بیستم میلادی از جنوب قزاقستان شوروی به ایران مهاجرت کرده‌اند. مهاجرت قزاق‌ها از سرزمین خود به ایران در سال‌های ۱۳۰۷ تا ۱۳۱۵ به دلیل فشار استالین آغاز شد. در آن سال‌ها تعداد بسیاری از قزاق‌ها از منطقه سیاه کوه (منقشلاق) در جنوب غربی قزاقستان در حاشیه دریای خزر از مرزهای شمالی ایران و با گذشتن از ترکمنستان و مواجهه با عشایر ترکمن که گاه منجر به درگیری می‌شد، وارد خاک ایران شدند. مهاجرت قزاق‌ها پس از آن نیز ادامه پیدا کرد. در ابتدا به صورت پراکنده از مرز نسبتاً طولانی ایران وارد شدند و نزد عشایر ترکمن ساکن مرز به سر بردند و سپس با صلاح‌دید بزرگان در کنار شهرهای بندر ترکمن، گرگان و گنبدکاووس مسکن گزیدند و بدین صورت قزاق‌ها محله‌ها ایجاد شد. البته در ابتدا در بندر ترکمن دو محله بنام شمالی و

جنوبی، در گرگان یک قزاق محله و همچنین یک محله در چای بوئین، گنبدکاووس به وجود آمد و کم کم با زیاد شدن جمعیت در گنبد کاووس محله دوم که در نزدیکی محله قبلی حدود ۵۰۰ متر فاصله تشکیل شد. در گرگان بدنبال انقلاب سال ۵۷ و فروش زمین یک شخص متمول قزاق بخاطر ترس از مصادره به قزاق ها در پشت کمربندی، محله ای بنام همت آباد به وجود آمد. آن ها بیشتر در سه شهر گرگان، گنبد و بندر ترکمن ساکن شدند و در هر سه شهر محل اصلی اقامت آن ها قزاق محله نام دارد. ابتدا با توجه به وجود ایستگاه راه آهن بندر ترکمن - تهران (که تا سال ۱۳۳۹ به گرگان نرسیده بود) بیشتر بندر ترکمن را انتخاب می کردند. قزاق ها استعداد خوبی در زمینه های صنایع دستی دارند. آن ها در حدود سال های ۱۳۴۰ موفق به دریافت شناسنامه از دولت ایران شدند. پیش از انقلاب ۱۳۵۷ جمعیت آن ها به حدود ۵ هزار نفر می رسید و تا زمان فروپاشی شوروی و استقلال قزاقستان جمعیت آن ها رو به افزایش بود ولی پس از استقلال این کشور در سال ۱۳۷۱، برخی از قزاق های ایران با تشویق دولت قزاقستان و تسهیلاتی که آن دولت برای ورود مهاجران قزاق فراهم کرده بود، راهی کشور مادری خود شدند. در این دوران حدود یک سوم قزاق های ایران به قزاقستان بازگشتند که اکثر آن ها قزاق هایی بودند که در سال های اخیر از افغانستان به ایران مهاجرت کرده بودند. هم اکنون بیش از ۱۵۰۰۰ نفر قزاق در ایران زندگی می کنند. (۲)

سیاست خارجی و استراتژی توسعه در قزاقستان

در طی سی سال اخیر، نظام سیاسی خاص قزاقستان اتکای زیادی به شخص نظربایف داشته است. نور سلطان نظربایف در این مدت قدرت را در دست داشته و محور قدرت در حول او و اطرافیانش شکل گرفته است. ساختار قدرت در این کشور را می توان به سه دایره متداخل طبقه بندی کرد که دایره مرکزی نظربایف و خانواده وی، دایره دوم سلسله مراتب ذی نفوذ در قزاقستان و دایره سوم عمدتاً بوروکرات ها هستند که در واقع فرزندان افراد دایره دوم و صاحب نفوذی که تحصیلات اروپایی داشته اند، تشکیل می دهند.

طی سال های اخیر و به خصوص ۲۰۱۸، پیرامون انتقال قدرت در این کشور هم از سوی برخی از سیاستمداران و هم از سوی کارشناسان قزاق و خارجی صحبت های زیادی صورت گرفت. البته در سال گذشته میلادی برخی از نشانه های آمادگی برای انتقال قدرت (تغییر وضعیت حقوقی شورای امنیت قزاقستان و واگذار شدن ریاست مادام العمر آن به نظربایف و...) به نظر رسید ولی خود نظربایف هیچ گاهی به طور رسمی در رابطه با احتمال کنار رفتن خود از سمت ریاست جمهوری اظهار نظر نکرد. باید گفت که با توجه به سیستم های حاکمیتی موجود در آسیای مرکزی، استعفا و کنار رفتن از قدرت یک رویداد بسیار خارق العاده به شمار می رود. بنابراین استعفای نظربایف بدون تردید یک پدیده مثبت بوده و همزمان نشان می دهد که وی دوست ندارد در تاریخ به عنوان رهبری یاد شود که تا آخرین لحظه زندگی (مانند صفرمراد نیازف و اسلام کریماف) با قدرت خداحافظی نکرد. با توجه به این ملاحظات، استعفای نظربایف همچنین هدف ایجاد تصویر مثبت از نخستین رئیس جمهور قزاقستان را دنبال می کند. از زمان استعفای نظربایف، اکنون در رسانه های قزاق و خارجی این بحث که چه کسی جانشین نظربایف خواهد بود، داغ شده است.

باید گفت طی سال ۲۰۱۸ نظریات پیوسته بر ضرورت ارتقا جایگاه زنان در امور کشور و از جمله امور سیاسی تاکید می کرد. در این رابطه برخی از تحلیلگران از احتمال جانشینی درینا نظربایوا دختر بزرگ نظربایف صحبت به میان می آورند. درحقیقت در شرایط کنونی گزینه دیگری در میان زنان قزاقستان در برابر این زن به نظر نمی رسد. بنابراین به نظر می رسد اجرای اختیارات ریاست جمهوری از سوی قاسم جامارت تاکایف رئیس مجلس سنای قزاقستان فقط برای مرحله انتقال قدرت در نظر گرفته شده و با برگزاری انتخابات جدید ریاست جمهوری به پایان خواهد رسید.

قزاقستان اگرچه همواره از روابط بسیار نزدیک سیاسی با یکدیگر بهره مند بودند، اما در طول سال‌های پس از استقلال تلاش کرده تا در چارچوب سیاست خارجی چندوجهی، و با هدف موازنه روس‌گرایی در سیاست خارجی خود، مناسباتش با ایالات متحده را نیز گسترش دهد. از همین رو، در عین ورود به اتحادیه‌های سیاسی، امنیتی و اقتصادی مسکو و پکن همچون اتحادیه اقتصادی اوراسیا، سازمان پیمان امنیت دسته‌جمعی و یا سازمان همکاری شانگهای، روابط اقتصادی و تجاری قابل توجهی را نیز با ایالات متحده آمریکا، اروپا، ترکیه و امارات متحده عربی ایجاد کرده است. در حال حاضر آمریکا جایگاه دوم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در قزاقستان را دارد و بر اساس آمارها، از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۸، جمع سرمایه‌گذاری‌های این کشور در قزاقستان حدود ۴۰ میلیارد دلار بوده است. در حوزه نظامی و امنیتی نیز حضور نیروهای قزاق در عملیات حفظ صلح سازمان ملل و مشارکت در طرح‌های مشارکت برای صلح ناتو، حضور محدود در ائتلاف بین‌المللی در افغانستان و حتی ایجاد مسیر ترانزیتی برای انتقال تجهیزات آمریکایی به افغانستان، از جمله همکاری‌های دو کشور بوده است. (۳)

پس از استقلال قزاقستان، استراتژی‌های ثابتی از سوی حکومت قزاقستان پیگیری شده است که از جمله آن می توان به حفظ ساختار قدرت سیاسی، ثبات در هیئت حاکمه و شاکله قدرت قزاقستان، توسعه اقتصادی و انسجام ملی، تقدم همسایگان و مجموعه کشورهای شوروی سابق، سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه اقتصادی () و سپس کشورهای جهان اسلام هستند. در بررسی روابط ایران با قزاقستان نیز، میتوان دریافت نوع نگاه قزاقستان به ایران در پایین ترین سطح ممکن و در شمار کشورهای جهان اسلام می باشد.

در سند استراتژی ۲۰۵۰ قزاقستان در زمینه اقتصادی، توسعه فعالانه دیپلماسی اقتصادی و تجاری، تنوع در سیاست خارجی و دفاع و ارتقای منافع اقتصادی و تجاری در اولویت قرار داده شده است و تمام این اهداف ذیل مدرنیزه کردن سیاست خارجی این کشور تعریف و توصیف شده است که شایان توجه است. همچنین در این سند، ایجاد ثبات در آسیای مرکزی و کاهش پتانسیل‌های تضاد در این منطقه اهمیت ویژه ای داده شده و صراحتاً نقش این کشور برای ایجاد ثبات و امنیت در افغانستان، تاکید شده است. نکته مهمی که در این سند در بعد اقتصادی دیده می شود، تاکید بر نزدیکی هرچه بیشتر این کشور به کشورهای جنوب شرق آسیا در بعد اقتصادی و تحکیم روابط اقتصادی با این کشورها می باشد.

یکی از موضوعات مورد توجه در این سند، آزادسازی تجاری و عدم دخالت در تجارت آزاد و ثبات حقوق مالکیت است که توجه سرمایه گذاران و تجار بین المللی را برای سرمایه گذاری و تجارت با این کشور را جلب کرده است. البته قواعد

محدود کننده ای نیز در این سند، بنیان شده است که از جمله آنها مشروط کردن سرمایه گذاری در قزاقستان به وارد کردن فناوری های مدرن به خصوص در بهره برداری از معادن و منابع نفتی و گازی این کشور است.

توجه ویژه دولت به محصولات کشاورزی این کشور نیز از سند استراتژیک توسعه ۲۰۵۰ قزاقستان جا نمانده است و اهدافی چون افزایش مناطق و سطح کشت کشاورزی، استفاده از فناوری های نوین در تولید محصولات کشاورزی و ایجاد پایگاه تولید علوفه در سطح جهانی در این سند تنظیم شده است. (۴)

ساختار و ارکان اقتصادی قزاقستان

قزاقستان در استراتژی ۲۰۵۰ خود که عمدتاً مبتنی بر مولفه های اقتصادی است، گام های هوشمندانه ای را برداشته است. در این استراتژی، یکی از اهداف کوتاه مدت برای سال ۲۰۲۰ افزایش سهم سرمایه گذاری های خرد و میانی در تولید ناخالص داخلی این کشور به میزان ۵۰ درصد است. این امر نیازمند توسعه صنایع و زیرساخت های اقتصادی غیرنفتی در این کشور است. همچنین تا این سال بهره وری نیروی کار نیز پیش بینی شده تا به میزان ۱۲۶ هزار دلار برسد.

در سال ۲۰۲۵، نخستین هدف پیش بینی شده خودکفایی در تامین نیازهای بازار داخلی به مواد پتروشیمی است که تاکید شده این امر منطبق بر استانداردهای زیست محیطی صورت بگیرد. جذب سرمایه گذاری های اخیر این کشور برای صنایع تبدیلی نفت و گاز در همین راستا صورت گرفته است. همچنین برآورد شده است که سهم صادرات غیرنفتی قزاقستان تا این سال ۲ برابر شده و در سال ۲۰۴۰ به ۳ برابر میزان فعلی برسد.

یکی از مهم ترین مسائلی که توسط تحلیل گران قزاق بیان می شود، اتکا بیش از حد قزاقستان به منابع زیرزمینی است. رشد اقتصادی سال های اخیر عمدتاً مربوط به افزایش میزان استخراج از منابع این کشور بوده و این امر موجب نگرانی شدید تحلیل گران این کشور از سهم نسل های آتی این کشور از این منابع شده است. علاوه بر این، توسعه نامتوازن و تمرکز بیش از حد منابع این کشور در شهرهای بزرگ همچون آستانه و آلماتی که متبادر کننده توسعه و پترویمی و ظاهری و عدم عمق در توسعه پایدار است، از دیگر موانع پیش روی دستیابی به این استراتژی محسوب می شود.

همچنین مشارکت بیش از حد شرکت های خارجی در پروژه های اجرا شده در این کشور و سهم پایین متخصصین داخلی که افزایش هزینه ها را در پی داشته است، موجب شده تا روند توسعه این کشور با کاهش سرعت مواجه شود. در نهایت نیز مهم ترین مساله پیش روی قزاق ها موضوع انتقال قدرت از نورسلطان نظربایف به یک دموکراسی پایدار با فرایند توزیع قدرت مناسب است که با گذشت حدود ۲۶ سال از استقلال، هنوز به دست نیامده است. برخی از تحلیل گران معتقدند این فرایند انتقال قدرت ممکن است یک شوک بر روند توسعه فعلی قزاقستان وارد کند. (۵)

قزاقستان، بزرگترین اقتصاد را در آسیای مرکزی دارا است. تولید ناخالص داخلی اسمی این کشور بالغ بر ۱۷۰ میلیارد

دلار است ، اما براساس شاخص برابری قدرت خرید ۵۴۰ میلیارد دلار تخمین زده شده است که برهمن اساس سرانه تولیدناخالص داخلی این کشور حدوداً ۲۹ هزار دلار تخمین زده شده است. بر اساس آمار بنیاد هریتیج در سال ۲۰۱۴ ، شاخص آزادی اقتصادی قزاقستان در طی ۱۷ سال جهش ۲۲ رتبه ای را نشان داده است و به همین دلیل در بین ۲۰ کشور پیشرو در حوزه توسعه آزادی اقتصادی در جهان قرار گرفته است. بر اساس گزارش بانک جهانی ، قزاقستان از سال ۲۰۱۵ به باشگاه کشورهای با درآمد متوسط رو به بالا پیوسته و از منظر ضریب جینی این کشور با امتیاز ۲۷.۵ در بین کشورهای با کمترین شکاف طبقاتی جای گرفته است.

در تشریح وضعیت اقتصادی قزاقستان به اختصار باید گفت اقتصاد این کشور مبتنی بر صادرات مواد خام (عمدتاً نفت ، مواد معدنی و غلات) است. سهم مواد خام در تولید ناخالص داخلی ، تجارت خارجی قزاقستان و درآمدهای دولتی این کشور بسیار بالاست.

بخش های اصلی اقتصاد این کشور را به ترتیب بخش انرژی با محوریت نفت و گاز ، استخراج معدنی ، توریسم و کشاورزی تشکیل می دهند.

انرژی

قزاقستان ، از بزرگترین کشورهای تولیدکننده اورانیوم در جهان است و به تنهایی ۳۵ درصد از تولیدات اورانیوم جهان را بر عهده دارد . همچنین این کشور پس از استرالیا بزرگترین ذخایر اورانیوم در جهان را دارد . تنها نیروگاه اتمی این کشور در سال ۱۹۹۹ بسته شد و لذا اورانیوم تولیدی در این کشور تماماً صادر می شود . در حال حاضر قزاقستان هیچ ظرفیتی در جهت تولید انرژی اتمی ندارد.

نفت و گاز از بخش های کلیدی اقتصاد قزاقستان محسوب می شود. ذخایر نفت این کشور حدود ۳۰ میلیارد بشکه تخمین زده شده است و یازدهمین کشور از حیث منابع نفتی در جهان است. همچنین این کشور هجدهمین تولیدکننده نفت خام در جهان محسوب می شود. در سال ۲۰۰۶ ، قزاقستان ۵۴ میلیون تن نفت خام و ۱.۵ میلیون تن گاز کاندنسیت استخراج کرد که پیش بینی می شود با فرض ثابت ماندن این سطح استخراج ، قزاقستان تا ۵۰ سال دیگر نیز ذخایر نفت و گاز داشته باشد.

رهبر صنعت نفت قزاقستان ، شرکت نفتی () است . همچنین شرکت () که حاصل سرمایه گذاری مشترک شرکت های اکسون موبیل ، () و لوکارکو روسیه و دولت قزاقستان است از دیگر غول های نفتی موجود در این کشور است.

در بخش انرژی های تجدید پذیر ، قزاقستان دارای پنج نیروگاه هیدروالکتریک است که ۱۲ درصد از تولید انرژی این کشور را در اختیار دارند . همچنین اخیراً یک نیروگاه ۱۰۰ مگاواتی که بزرگترین نیروگاه آسیای مرکزی است در ژاناتاس

ساخته شده است.

صنعت

این کشور در حوزه تولید موتور خودرو و ریل راه آهن به خودکفایی رسیده است. در ژوئن سال ۲۰۱۴، خودروهای تویوتا فورچونر در کستانای قزاقستان به بهره برداری رسید و خروجی سالانه آن حدود ۳۰۰۰ خودرو است. صنعت خودروی قزاقستان، در سال ۲۰۱۴ به سرعت توسعه یافت و اکنون بالغ بر ۲ میلیارد دلار ارزش تولید خودرو سالانه در این کشور است.

مسکن

یکی از مسائلی که قزاقستان با آن روبرو است، مهاجرت از روستاها و شهرنشینی است. بر اساس برنامه ۷ ساله توسعه استراتژیک قزاقستان که در سال ۲۰۱۸ به تصویب رسید، فقط روستاهایی که در آینده امید می رود تا به مراکز اقتصادی تبدیل شوند، مورد حمایت قرار خواهند گرفت. از این رو پیش بینی می شود که از ۷۵۰۰ روستایی که در حال حاضر در این کشور وجود دارد، تنها ۱۵۰۰ روستا باقی بماند. از این رو این شهرنشینی کنترل شده در آینده می تواند از کنترل خارج شده و بحران های اجتماعی و امنیتی سهمگینی را دامن بزند. در حال حاضر، حومه نورسلطان و آلماتی مملو از مهاجران زاغه نشین است. اکثریت مهاجران امکان مالی خرید ملک در شهرها را ندارند. با کاهش حمایت از روستاها، به تدریج وضعیت مدارس روستایی نیز به وخامت خواهد رفت و این کشور در آینده با خیلی از جوانانی روبرو می شود که تحصیلات متوسطه ندارند. افرادی که از سطح تحصیلات پایین تری برخوردارند، به احتمال بیش تر با مشکل بیکاری روبرو خواهند بود و مستعد جذب شدن از سوی گروه های مجرمانه و یا افراط گرایان خواهند بود. (۶)

نقش ویژه بندر آکتائو در تجارت با قزاقستان

نقش مهم و تاثیرگذار دیگر بندر آکتائو در رابطه با طرح راه ابریشم چین (ابتکار یک کمربند- یک راه) شایان توجه است. نورسلطان نظربایف کوشش فراوانی را طی دو دهه اخیر برای تبدیل قزاقستان به کریدور ارتباطی شرق به غرب صورت داده است که در این بین، بندر آکتائو به عنوان دروازه دریایی قزاقستان که امکان ارتباط دریایی بین چین با منطقه قفقاز و اروپا را برقرار می کند، از اهمیت بسیار بالایی برای قزاق ها و چینی ها در حوزه ترانزیتی و تجاری برخوردار است. به همین دلیل، دولت چین تاکید خاصی بر کریدور اقتصادی چین-آسیای مرکزی-غرب آسیا دارد که سین کیانگ را به قرقیزستان، تاجیکستان، قزاقستان، ازبکستان و ترکمنستان بدون عبور از روسیه متصل می سازد. از طریق این مسیر، محور شمالی تکمیل می شود بطوریکه خطوط ریلی از ترمینال تجاری جدید در قورغاس در مرز چین و قزاقستان تا بندر آکتائو قزاقستان در دریای خزر احداث می گردد. از آکتائو، حمل و نقل از دریای خزر تا آذربایجان و گرجستان و اتصال به خط ریلی جدید باکو-تفلیس-ارس میسر می گردد. از آکتائو به سمت جنوب، خط ریلی بین قزاقستان، ترکمنستان و ایران

افتتاح شده است.

به واسطه نکات یاد شده، شهر بندری آکتائو به عنوان مهم ترین بندر قزاقستان در دریای خزر از نقش بسیار مهمی در تجارت دریایی با بنادر سه استان ساحلی ایران (گلستان، مازندران و گیلان) در دریای خزر به ویژه بندر ترکمن، بندر امیرآباد و بندر انزلی برخوردار است و طی سال های اخیر توافقنامه های متعددی نیز در حوزه تجارت و بازرگانی، بنادر و دریانوردی، کشتیرانی و محیط زیست بین مقامات سه استان گلستان، مازندران و گیلان با بندر آکتائو قزاقستان منعقد شده است و قرارداد خواهرخواندگی نیز بین استان گلستان و منطقه منگیستائو و بندر انزلی با بندر آکتائو نیز به امضا رسیده است.

علاوه بر مسیر دریایی، دو مسیر هوایی و ریلی نیز در بهره برداری هر چه بیشتر از ظرفیت های انسانی و تجاری بندر آکتائو و بنادر ایران در دریای خزر از نقش بسیار مهمی برخوردار هستند که نیازمند توجه و سرمایه گذاری بیشتر از سوی هر دو کشور است. برقراری پرواز مستقیم بین بندر آکتائو قزاقستان و شهر گرگان از جمله مصوبات سفر دکتر روحانی به قزاقستان بود و در راستای اجرای این مصوبه کوشش های زیادی برای اجرایی شدن آن صورت گرفت تا در نهایت در شهریور ۱۳۹۵ نخستین پرواز آزمایشی گرگان آکتائو و بالعکس برقرار شد. اما متأسفانه به فاصله زمانی بسیار کوتاهی این خط پروازی لغو شد و تاکنون نیز این مسیر عملیاتی نشده است و سفر فعالان اقتصادی، بستگان و خانواده های قزاقی در گرگان و آکتائو از مسیر طولانی و بسیار پرهزینه تهران باکو (آذربایجان) - آکتائو و دریا تهران - باکو - آلمانی - آکتائو صورت می گیرد. در صورتی که با برقراری برقراری پرواز مستقیم بین بندر آکتائو قزاقستان و شهر گرگان، این مسافت طولانی حداکثر در یک ساعت و سی دقیقه طی خواهد شد که این امر روند ارتباطات انسانی و پیوندهای تجاری و اقتصادی استان گلستان و بندر آکتائو را بسیار تسهیل می کند. برای عملیاتی ساختن این مسیر هوایی و اقتصادی نمودن آن برای شرکت های هواپیمایی نیاز به هواپیماهای کوچک مسافری است تا با توجه به حجم و میزان مسافرت در فصول مختلف سال، انجام پروازها از صرفه و سود اقتصادی لازم برخوردار باشد.

در حوزه ریلی نیز، خط راه آهن شرق خزر و اتصال شبکه ریلی ایران - ترکمنستان قزاقستان در بهمن ۱۳۹۳ که با حضور روسای جمهور سه کشور صورت گرفت، ظرفیت بسیار مهمی در توسعه تجارت بین سه کشور به ویژه ایجاد ارتباط ریلی بین بنادر آکتائو و آتیرائو با بنادر شمالی ایران به شمار می رود. خط راه آهن شرق خزر به طول ۹۲۰ کیلومتر و به عنوان کریدور ریلی شمال جنوب از شهر اوزن در قزاقستان تا شهر گرگان در استان گلستان ساخته شده است که از این میزان حدود ۸۵ کیلومتر در خاک جمهوری اسلامی ایران، ۷۰۰ کیلومتر در خاک ترکمنستان و ۱۴۰ کیلومتر نیز در خاک قزاقستان قرار دارد. نقشه زیر گویای مسیر خط راه آهن شرق خزر است. (۷)

در مجموع در سی سال گذشته روابط بین ایران و قزاقستان روابط متوازن و بدون تنش بوده و فراز و نشیب نداشته است . همچنین روابط اقتصادی بر دیگر روابط برتری داشته و با توجه به اتفاقات و تغییرات سیاسی در هر دو کشور ، روابط اقتصادی بدون تغییر باقی مانده است. لذا روابط ایران و قزاقستان را می توان از جمله روابط مبتنی بر دیپلماسی اقتصادی دسته بندی کرد.

از نظر قزاقستان ایران بازیگر منطقه‌ای مستقلی به حساب می‌آید و از آنجایی که قزاقستان درصدد ایجاد توازن بین قدرت‌های بزرگ است، وزن سیاست خارجی مستقل ایران برای قزاقستان اهمیت پیدا می‌کند و از این لحاظ، قزاقستان علاقمند به توسعه روابط با ایران است. هرچند سقف یا سطح این ارتباط به دیگر عوامل منطقه‌ای و بین‌المللی بستگی دارد. قزاقستان متأثر از عوامل منطقه‌ای و بین‌المللی به دنبال روابط دوجانبه‌ی کنترل‌شده با ایران است. همچنین به همکاری محدود منطقه‌ای و بین‌المللی با ایران تمایل دارد. این کشور در عین حال، سعی دارد بتواند بواسطه ارتباط با ایران جایگاه منطقه‌ای خود را ارتقا بخشد، لذا در عرصه هسته‌ای ورود پیدا کرده و برای خود ظرفیت ایجاد می‌کند و یا هم اکنون که عضو شورای امنیت است با ورود به مسائل مربوط به ایران درصدد افزایش جایگاه خود می‌باشد. علاوه بر این، برگزاری نشست‌هایی مثل آلماتی، روند آستانه و اجلاس پارلمان‌های منطقه خزر که در حال برگزاری است، نمونه‌هایی از اجلاس‌های مرتبط با ایران است که قزاقستان در آنها به ایفای نقش می‌پردازد.

محصولات غذایی، مواد شیمیایی، مواد معدنی، کالاهای واسطه‌ای و مواد خام صادرات مهمترین اقلام صادراتی ایران به قزاقستان بوده است. در طرف مقابل موادخام ، کالاهای واسطه‌ای و فلزات بخش عمده واردات کشورمان از قزاقستان را تشکیل داده است. به لحاظ رتبه در مبادلات قزاقستان با جهان، در سال ۲۰۱۹ ایران بیست و نهمین شریک تجاری این کشور بوده است. از منظر میزان صادرات قزاقستان، ایران شریک بیست و ششم و از منظر واردات قزاقستان، ایران شریک چهارم بوده است.

همچنین شایان ذکر است که موضوع ترانزیت نیز یکی از عوامل اصلی موثر در روابط ایران با قزاقستان است. قزاقستان به عنوان کشوری که نیاز به دسترسی به بازارهای جهانی و آبهای آزاد دارد به مسیر ایران به عنوان یکی از مسیرهای مهم می‌نگرد. مهمترین مسیر ترانزیتی قابل ذکر، کریدور ریلی ایران، ترکمنستان و قزاقستان یا مسیر راه آهن گرمسار- گرگان - اینچه برون می‌باشد که با برخی موانع مواجه است. از جمله اینکه در سمت ایران برخی موانع فنی از جمله ضرورت برقی‌شدن راه آهن و تعمیر برخی تونل‌ها قابل ذکرند. همچنین یکسان‌سازی تعرفه‌ها هم ضروری است.

فرصت های اقتصادی قزاقستان برای ایران

حجم تجارت خارجی قزاقستان بالغ بر ۷۴ میلیارد دلار است که از این میزان ، حدود ۴۴ میلیارد دلار آن را صادرات و ۳۰ میلیارد دلار آن را واردات این کشور تشکیل می دهد . اقلام عمده صادراتی قزاقستان عبارت است از : نفت خام ۱۹/۹ میلیارد دلار ، نفت پالایشی ۱/۲۱ میلیارد دلار، گاز ۲/۴ میلیارد دلار، مس و سنگ مس ۴/۱ میلیارد دلار، مواد رادیواکتیو (اورانیوم و مشتقات آن) ۱/۸ میلیارد دلار ، روی ۹۳۶ میلیون دلار، گندم ۶۵۶ میلیون دلار.

ساختار صنعتی واردات قزاقستان به ترتیب از ماشین آلات و لوازم الکترونیکی با سهم ۷/۸۳ میلیارد دلار ، فلزات با سهم ۳/۴۴ میلیارد دلار ، محصولات شیمیایی ۳/۴۱ میلیارد دلار، مواد معدنی ۲/۷۵ میلیارد دلار، محصولات پلاستیک ۱/۶۴ میلیارد دلار ، پوشاک ۱/۱۲ میلیارد دلار، حمل و نقل ۲/۶۹ میلیارد دلار، محصولات غذایی ۱/۷۸ میلیارد دلار، محصولات سبزیجات ۹۳۷ میلیون دلار، ابزارآلات ۹۷۶ میلیون دلار را تشکیل می دهد.

با توجه به ساختار اقتصادی قزاقستان ، بازار این کشور می تواند فرصت های مهمی را برای شرکت های صادراتی ایرانی فراهم آورد. برای مثال به برخی از این فرصت ها اشاره می کنیم .

نفت و گاز

با توجه به طرح های توسعه ای پروژه های نفت و گاز در کشور قزاقستان ، این کشور بازار خوبی برای صادرات تجهیزات صنایع نفت و گاز است که ایران توانمندی های بسیار خوبی در این عرصه دارد و با توجه به کیفیت بالا و قیمت نسبتا پایین این تجهیزات در ایران ، می تواند پیشنهاد جذابی برای صادرات باشد. شرکت صنایع تجهیزات نفت ایران () که در تولید شیرآلات صنعتی ، تجهیزات سرچاهی و اتصالات فولادی تخصص دارد ، می تواند با صادرات این محصولات به قزاقستان، بازارهای صادراتی محصولات خود را گسترش دهد . در حال حاضر این کشور بالغ بر ۳۰۰ میلیون دلار ، لوله های نفتی و تجهیزات استخراج نفت واردات می کند که با هدف گذاری ۱۰ درصد از این بازار میتوانیم ۳۰ میلیون دلار صادرات محصولات دانش بنیان به این کشور داشته باشیم .

محصولات لاستیکی

قزاقستان ، به دلیل شرایط جغرافیایی و اختلاف دمای زیاد بین تابستان و زمستان ، استهلاک بالایی در تایر خودروها

دارد. به همین دلیل، بازار خوبی برای تایرهای تولیدی ایران محسوب می شود. بیش از ۳۱۵ میلیون دلار سالانه مصرف تایرهای انواع خودرو (اتوبوس، خودروهای شخصی و...) در این کشور است که شرکت های تایرسازی ایران مانند کویر، بارز، کیان، ایران و دنا و... می توانند با بازاریابی مناسب در کشورهای بخش قابل توجهی از بازار این کشورها را بر عهده گیرند.

مواد شیمیایی و دارویی

قزاقستان، ۷۸۳ میلیون دلار واردات دارو داشته است که از این میزان، ۶۷ میلیون دلار آنتی بیوتیک، ۳۲.۳ میلیون دلار ویتامین، ۲۲ میلیون دلار پنی سیلین، ۲۰ میلیون دلار انسولین بوده است. با توجه به ظرفیت عظیم دارویی موجود در کشور و وجود شرکت های عظیم دارویی چون عبیدی، پارس، برکت، فارابی، تهران دارو و ... که ۹۷ درصد نیاز دارویی کشور را تامین می کنند، می توان برای صادرات دارو و مواد بهداشتی به کشورهای سی آی اس (تحدیه کشورهای مستقل یا کشورهای مستقل مشترک المنافع (به اختصار ...)) اتحادیه ای شامل برخی از جمهوری های مستقل اتحاد جماهیر شوروی سابق است.) به خصوص قزاقستان از این ظرفیت استفاده کرد که لازم است مدیران این شرکت ها و مسئولان امر برای دریافت مجوزهای لازم و صادرات اقدام کنند.

همچنین این کشور ۲۸۰ میلیون دلار واردات محصولات پاک کننده و ۲۲۳ میلیون دلار آفت کش داشته است که در این زمینه نیز، ایران با برخورداری از ظرفیت بالای تولید مواد شوینده و بهداشتی و توسعه گسترده صنایع پایین دستی در دهه های اخیر جایگاه خوبی را داراست. در حوزه محصولات آرایشی بهداشتی، قزاقستان با ۹۳ میلیون دلار واردات محصولات زیبایی، ۷۸ میلیون دلار محصولات سلامت مو (شامپو و تقویت کننده مو)، ۱۲۰ میلیون دلار واردات عطر و ادکلن، ۴۶ میلیون دلار واردات صابون بازار بسیار بزرگی برای محصولات آرایشی بهداشتی ایرانی است.

عمده صادرات قزاقستان در حوزه کشاورزی مانند سایر کشورهای حوزه سی.آی.اس، گندم و آرد گندم و جو است که ۶۴٪ از صادرات محصولات کشاورزی این کشور با ارزشی حدود ۱۵۷ میلیون دلار را تشکیل می دهد. پس از آن دانه های روغنی چون دانه آفتابگردان، سویا و سایر دانه های روغنی با ۲۴/۴ میلیون دلار حدوداً ۱۰ درصد دیگر از صادرات محصولات کشاورزی این کشور را در برمی گیرد.

با توجه به رشد و توسعه شهرها در قزاقستان و برنامه دولت برای کاهش تعداد روستاها، در سالهای آینده قزاقستان با موجی از مهاجران روستایی مواجه خواهد شد که باید وظیفه تامین مسکن آنها را در شهرها بر عهده بگیرد. این امر موجب نیاز شدید این کشور به پروژه های ساخت و ساز و عمرانی خواهد شد که شرکت های عمرانی ایرانی نظیر کیسون می توانند از این فرصت استفاده کرده و پیشنهاد اجرای این پروژه ها را به دولت این کشور بدهند.

همچنین با توسعه شهرها و حذف روستاها به مرور فعالیت های کشاورزی رو به کاهش خواهد گذاشت و افزایش فعالیت های صنعتی را برای جبران بیکاری ناشی از مهاجرت روستاییان به شهرها شاهد خواهیم بود. این فرصت مناسبی برای ارسال تجهیزات صنعتی ایران را به قزاقستان فراهم خواهد کرد که امید است تولیدکنندگان ماشین آلات صنعتی در ایران این فرصت را مورد توجه قرار دهند.

نتیجه گیری و پیشنهادات

با گسترش بازارهای صادراتی کالاهای ایرانی، می توان ریسک تجاری ناشی از تحریم بازارهای صادراتی عمده ایران چون عراق و افغانستان است به حداقل رساند. در این میانه، افزایش همکاری اقتصادی و توسعه بازارهای صادراتی به کشورهای آسیای مرکزی به خصوص قزاقستان می تواند علاوه بر افزایش نفوذ سیاسی و امنیتی ایران در این کشورها، جایگاه دیپلماسی اقتصادی ایران را ارتقا داده و به رونق اقتصادی ایران کمک کند. امید است که مسئولان امر، به این حوزه توجه ویژه ای داشته و از ظرفیت های اقتصادی این کشورها استفاده حداکثری را بنمایند.

در آخر با توجه به مقاله حاضر، پیشنهادهای ذیل در جهت گسترش همکاری های اقتصادی و تجاری با قزاقستان بیان می شود:

در حوزه انرژی، بومی سازی قطعات با فناوری بالای صنعت نفت و گاز کشور و با توجه به دریافت استانداردهای جهانی، می توان از ظرفیت های شرکت های دانش بنیان داخلی و حتی المقدور قرارگاه اقتصادی خاتم الانبیا در کشور، اقدام به صادرات محصولات دانش بنیان ایرانی نمود و همچنین با ایجاد قرارداد های جوینت ونچر اقدام به سرمایه گذاری در حوزه انرژی قزاقستان نمود. شایان ذکر است که شرکت های دانش بنیان ایرانی که در حوزه انرژی های تجدید پذیر قادر به تولید نیروگاه های خورشیدی، بادی و زیست تخریب پذیر شده اند می توانند با استفاده از ظرفیت حمایت های گسترده قزاقستان در قالب سرمایه گذاری سبز، اقدام به صادرات این محصولات به این کشور نمایند.

در حوزه تجارت محصولات کشاورزی با توجه به وجود تولید مازاد بر مصرف کالاهایی چون قند و شکر به خصوص در کارخانه هایی چون نیشکر هفت تپه و کیفیت بالای محصولات شکلاتی ایران و برندهایی جهانی چون شیرین عسل،

شوگو، باراکا، آیدین و ... در ایران اقدام به صادرات این محصولات به بازار قزاقستان نمود. از طرفی در سایر محصولات کشاورزی به علت ترسالی سالهای اخیر و تولید مازاد بر مصرف محصولاتی چون سیب، گوجه فرنگی، خشکبار و... و اعلام وزارت جهاد کشاورزی بر نیاز به صادرات این محصولات، بازار کشورهای آسیای مرکزی و به خصوص قزاقستان می تواند مقصد خوبی برای محصولات کشاورزی درجه یک ایرانی باشد.

ایران و قزاقستان، هر دو دارای صنعت خودروسازی هستند و بسیاری از قطعات خودرو های ایرانی در داخل تولید می شوند. با توجه به وجود ظرفیت های قطعه سازی در ایران و رکود نسبی این صنعت در کشور، قطعه سازان ما می بایست از ظرفیت های بازار خودرو قزاقستان حداکثر استفاده را بنمایند و این تلاش کثیر وزارتخانه های خارجه و صمت را می طلبد. در حوزه تیرسازی نیز چنین ظرفیتی در کشور وجود دارد.

در حوزه مسکن، به دلیل نیاز مبرم قزاقستان برای تامین مسکن در سالهای آینده، شرکت های خدمات مهندسی و عمرانی ایران که سابقه انبوه سازی در خارج از کشور را دارا هستند مانند شرکت کیسون می توانند از این فرصت بی نظیر، با سرمایه گذاری دولتی قزاقستان استفاده کنند.

در حوزه محصولات دارویی، شرکت های دارویی ایرانی بایستی با کمک سفارتخانه ایران، اقدام به دریافت مجوزهای لازم جهت صادرات داروهای تولیدی خود به مقصد قزاقستان کنند و با توجه به هزینه پایین تولید داروهای ایرانی، این داروها قابلیت رقابت پذیری با داروهای روسی را دارا می باشند.

و در آخر تدوین سند استراتژیک همکاری های اقتصادی ایران و قزاقستان و تدوین استراتژی های همکاری تجاری ایران و قزاقستان در سازمان توسعه تجارت می تواند راهگشای خوبی برای توسعه صادرات به قزاقستان باشد.

منابع

- ۱- گروسه، رنه. امپراطوری صحرانوردان. انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۹.
- ۲- عبادالله میرزا زنجانی، از نهضت جنگل تا گمیشان و گنبد کاووس، مجله فراغی، شماره ۳۷، بهار ۸۹
- ۳- [://www.iranicaonline.org/article/1398/10/2/2165964](http://www.iranicaonline.org/article/1398/10/2/2165964)
- ۴- سند استراتژیک ۲۰۵۰ قزاقستان، مکتوب ۲۰۱۳، سایت رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در قزاقستان. قابل

بازیابی در:

۱- [://www.iranicaonline.org/article/1398/10/2/2165964](http://www.iranicaonline.org/article/1398/10/2/2165964)

۵- [://www.iranicaonline.org/article/1397/04/16/1769996](http://www.iranicaonline.org/article/1397/04/16/1769996)

۶- [://www.iranicaonline.org/article/1398/06/24/2096148](http://www.iranicaonline.org/article/1398/06/24/2096148)

۷- [://www.iranicaonline.org/article/1398/06/24/2096148](http://www.iranicaonline.org/article/1398/06/24/2096148)

۸- [://www.iranicaonline.org/article/1398/06/24/2096148](http://www.iranicaonline.org/article/1398/06/24/2096148)